

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертацію Роман Вікторії Володимирівни

«Адаптація лексичних запозичень у мові-реципієнті

(лінгвоісторіографічний аспект)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

за спеціальністю 10.02.15 - загальне мовознавство

Питання оновлення та збагачення лексичного складу мови численними іншомовними запозиченнями досліджується в багатьох студіях, присвячених змінам у мові. Наукова література містить низку неоднозначних оцінок дослідників щодо лексичних запозичень: з одного боку, науковці відзначають беззаперечне збагачення тієї або іншої мови, відображення за допомогою асимільованих лексичних запозичень світових здобутків і досягнень у науковій, економічній, суспільно-політичній та інших сферах, а з іншого – засвідчують надмірне використання запозичень і засмічення мови іншомовними лексемами (часто за наявності їхніх лексичних питомих відповідників).

Актуальність теми дослідження пов'язана, зокрема, з тим, що адаптація запозичених лексем у мові-реципієнті в лінгвоісторіографічному аспекті, попри значну зацікавленість цією проблематикою багатьох вчених, висвітлена недостатньо. Такий напрям наукового дослідження проблеми освоєння іншомовних лексичних запозичень є актуальним і важливим, оскільки досягнення лексикологів минулого зберігають свою значущість у сучасній лінгвістиці. На цій засаді актуалізується необхідність систематизації наявних у сучасному загальному мовознавстві концепцій стосовно дослідження процесу адаптації лексичних запозичень.

Дисертація В. В. Роман має чітку та логічну структуру: складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Заслуговує на схвалення значна за обсягом

джерельна база наукової розвідки. Дисертантка опрацювала великий обсяг літератури (377 спеціальних і загальних джерел); наукові принципи й положення, рекомендації та висновки щодо подальших досліджень викладені достатньо обґрунтовано. Такий підхід свідчить про теоретичну вартість даного дослідження. Опрацьований матеріал засвідчує високу фахову обізнаність дослідниці і доводить її ерудицію у специфіці методологічної бази й наукового апарату.

Важливо, що дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідного напрямку ДВНЗ «Донбаського державного педагогічного університету» з теми «Порівняльно-історичний метод в українському мовознавстві (XIX ст. – 30-і рр. XX ст.)».

Метою дослідження є розкриття поглядів мовознавців кінця XIX ст. – початку XXI ст. на адаптацію іншомовних слів у мові-реципієнті (с. 22). Дисертантка досягла поставленої мети завдяки послідовному розв'язанню завдань: теоретично обґрунтовано поняття *лексичне запозичення, адаптація* у мові-реципієнті (підрозділ 1.2); розкрито погляди європейських (у тому числі українських і російських) та американських мовознавців кінця XIX ст. – початку XXI ст. на адаптацію лексичних запозичень із зосередженням уваги на теоретичних проблемах адаптації, виявлено джерела цих поглядів (підрозділ 1.1, підрозділ 2.1, підрозділ 3.1); визначено диференційні ознаки ступенів адаптації запозичених слів на різних етапах та рівнях мовної системи (підрозділ 3.1) та причини входження лексичних запозичень до складу мови-реципієнта у трактуванні мовознавців XIX ст. – початку XXI ст. (підрозділ 2.2); досліджено етапи та ступені адаптації лексичних запозичень в інтерпретації вчених XIX ст. – початку XXI ст. (підрозділ 3.1); розкрито сутність культурологічного аспекту процесу адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті (підрозділ 3.2).

Точний вибір методу дослідження та вміле його використання уможливили успішне виконання поставлених завдань і досягнення мети. Відповідно до сформульованих завдань авторка використовує актуалістичний

метод, який дає змогу на підставі сучасних знань простежити еволюцію певних лінгвістичних концепцій та передбачити деякі тенденції майбутнього розвитку відповідних теорій. Ту чи іншу концепцію й методику розглянуто з погляду того, що нового внесли лінгвісти в науку порівняно зі своїми попередниками та яке значення мали їхні праці для розв'язання відповідних проблем.

Обраний предмет дослідження не виявився таким, що є однозначно потрактованим у працях дослідників. Авторці довелося з'ясувати сукупність наукових текстів із досліджуваного питання, авторами яких є мовознавці кінця XIX ст. – початку XXI ст. Це праці, присвячені питанню адаптації лексичних запозичень у складі індоєвропейських мов: монографії, навчальні посібники, лекційні університетські курси, статті, рецензії.

Дисертація видається теоретично значущою, а її положення та висновки є внеском до загальної лексикології. Завдяки розробці методики лінгвоісторіографічного дослідження проблем адаптації лексичних запозичень (на матеріалі індоєвропейських мов) та оперуванню значним за обсягом фактичним матеріалом створено методику його систематизації шляхом поєднання хронологічного та концептуального підходів до його впорядкування й узагальнення.

У дисертації В. В. Роман зроблена спроба комплексного підходу до вирішення проблем лінгвоісторіографічного дослідження адаптації лексичних запозичень на матеріалі індоєвропейських мов. Саме в цьому позначається специфіка авторського підходу. Викладений підхід до осмислення і переосмислення накопичених в лінгвістиці трактувань видається виправданим і коректним. У першому розділі **«Лінгвоісторіографічний аспект дослідження адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті. Метод і напрями дослідження»** створено теоретичну й методологічну базу для дослідження проблеми адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті. У підрозділі 1.1 з'ясовано основні питання еволюції та сучасного стану дослідження проблеми адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті. Розглядаючи лінгвоісторіографічний аспект вивчення адаптації лексичних

запозичень у складі індосвропейських мов, дисертантка здійснила аналітичний огляд літератури за темою дослідження, простежила специфіку лінгвісториографічного аспекту вивчення адаптації лексичних запозичень на різних рівнях мовної системи (с. 27–36). У підрозділі 1.2. схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат визначення термінів *лексичне запозичення*, *адаптація* (с. 36–61). Дисертантка подає різні погляди на явище запозичення (його широке і вузьке трактування), визначає диференційні ознаки іншомовних і запозичених слів та їх співвідношення, узагальнює підходи до визначення поняття *запозичення*. Цілком справедливо дисертантка звертає увагу на класифікацію лексичних запозичень (запозичені слова, інтернаціоналізми, екзотизми, іншомовні вкраплення) з погляду їх походження, оскільки ці терміни використовуються для опису явищ, пов'язаних із процесами запозичення на різних етапах засвоєння в мові-реципієнті. Підрозділ 1.3 присвячено сутності актуалістичного методу, його компонентів; розкрито напрями дослідження (с. 61–80). Автор аналізує основні тенденції у методології науки в цілому та лінгвісториографії зокрема. Враховуючи основні завдання, на розв'язання яких спрямоване дослідження, дисертантка визначає актуалістичний метод як основний метод власного дослідження. Саме цей метод, на думку В. В. Роман, дає можливість максимально ефективно провести роботу за окресленими у п. 1.3 напрямками. Дослідження матеріалу в дисертації за напрямками відбилося в структурі другого й третього розділів.

Другий розділ **«Загальнотеоретичні засади дослідження лексичних запозичень у мовознавстві кінця XIX ст. – початку XXI ст. Причини лексичних запозичень»** присвячено становленню загальних положень теорії лексичних запозичень. Оригінальна методика дисертантки лінгвісториографічного дослідження проблем адаптації лексичних запозичень починається з розгляду питання доцільності/недоцільності вживання іншомовних слів та її розв'язання у філологічних студіях, які належать видатним ученим, історикам мови (Я. К. Грот, Р. Ф. Брандт, Ф. Є. Корш, В. І. Самійленко, Д. Шелудько та ін.).

Далі В. В. Роман подає погляди європейських (у тому числі українських і російських) та американських мовознавців різних поколінь на цю проблему (поетапно, в хронологічній послідовності). Дисертанткою показано, як зароджувалися та еволюціонували теоретичні надбання в галузі лексичних запозичень, як накопичувався та потребував подальшого розроблення фактичний матеріал тощо. Структура розділу відповідає логіці питання: проаналізовано загальнотеоретичні проблеми запозичення, причини входження лексичних запозичень у мову-реципієнт. В. В. Роман доходить висновку, що тільки наприкінці XIX століття почала розроблятися теорія асиміляції іншомовного лексичного запозичення. Крім того, Вікторія Володимирівна цілком слушно зауважує, що у процесі аналізу наукової літератури із зазначеного питання можна виділити два основні критерії оцінювання та нормативності процесу адаптації лексичного запозичення – критерій доцільності та критерій правильності (с. 103). Рецензований у другому розділі аналіз поглядів учених на питання становлення загальних положень теорії лексичних запозичень засвідчує поступове зростання вживання іншомовних слів (чи принаймні відсутність цього процесу), пояснюючи такий результат як природну реакцію та контакти із соціокультурним середовищем.

У підрозділі 2.2 автор, зокрема, звертає увагу на те, що мовна система характеризується як складноструктуроване утворення, яке постійно змінюється й еволюціонує під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників і вимагає повного осмислення. Дія цих чинників відбувається завжди комплексно за певних зовнішніх та внутрішніх умов. Ці умови визначаються як системні, мова розкриває внаслідок цього подвійну залежність своєї еволюції, ураховуючи соціальне середовище, з одного боку, та її внутрішні механізми, які проявляються під впливом зовнішніх (соціальних факторів) – з іншого (с. 108).

Аналізуючи причини входження лексичних запозичень до лексичного складу мови-реципієнта XIX ст. – початку XXI ст., дисертантка зосереджує увагу на розгляді головних чинників у контексті соціолінгвістичного напрямку та мовних контактів. Вихідною тезою підрозділу 2.2 є, твердження про те, що

зовнішні причини лексичного запозичення зумовлюють мовні причини запозичення, утворюючи певну мовну взаємодію, створюючи сукупність лінгвальних і позалінгвальних причин, які сприяють «руху» слів з однієї мови в іншу. Кожна з екстралінгвальних чи лінгвальних причин своєрідно позначається на процесі освоєння лексичних запозичень у певний час, необхідний для адаптації до лексичної системи мови-реципієнта, на етапи та ступінь перетворення й трансформації в мовній системі.

У третьому розділі «Дослідження адаптації лексичних запозичень у мові-реципієнті (кінець XIX ст. – початок XXI ст.)» репрезентовано погляди вчених на проблему адаптації в мові-реципієнті, визначено диференційні ознаки ступенів адаптації запозичених слів на різних рівнях мови мовної системи та їхню культурологічне значення. Дисертантка розкриває еволюцію поглядів лінгвістів на проблему адаптації лексичних запозичень, враховуючи не тільки морфологічне та фонетичне пристосування до структурних норм мови-реципієнта, а й акцентуаційну, словотвірну й семантичну адаптацію.

В. В. Роман наголошує на врахуванні різних критеріїв адаптації лексичних запозичень, які необхідні для входження іншомовних слів до системи мови-одержувача. Це передача іншомовних слів фонетичними й графічними засобами мови-реципієнта, співвіднесення слів із граматичними класами й категоріями мови, фонетична й граматична адаптація іншомовних слів, словотвірна активність, семантичне засвоєння іншомовних слів, регулярне вживання в мові: для слова, яке не прикріплене до якої-небудь стилістичної сфери, – у різних літературних жанрах; для терміна – усталене вживання в термінологічній галузі (Ю. О. Жлуктенко, Ю. С. Сорокін, П. М. Лизанець, О. А. Стишов). Автор виділяє формальну і семантичну адаптацію. Формальна адаптація об'єднує асиміляцію на фонетичному, графічному й морфологічному рівнях. Незважаючи на неоднозначні погляди, які набула проблема адаптації лексичних запозичень, В. В. Роман доходить висновку, що успішне проходження етапу формальної адаптації забезпечує лексичній одиниці статус запозичення, але не є гарантією успішного семантичного засвоєння.

Семантичне засвоєння є власне єдиним і необхідним критерієм, але не виступає достатньою умовою присвоєння іншомовному слову статусу запозиченого.

Приділяється увага й суміжним з лексичними запозиченнями проблемам (наприклад, роль мови ЗМІ у процесі запозичення, культурологічне значення тощо). Проведене В. В. Роман дослідження, результати якого представлені в третьому розділі, охоплює велику кількість концепцій і найважливіших течій.

Автореферат і публікації авторки повністю відбивають основні положення та зміст дисертації. На користь позитивної оцінки роботи свідчить і значна апробація результатів дослідження. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено у 19 наукових публікаціях: серед яких 11 статей опубліковано у фахових збірниках наукових праць, визначених МОН України; 1 – у закордонному періодичному виданні (Угорщина); 7 – у виданнях, які додатково розкривають наукові результати дисертаційного дослідження, із яких 1 – у зарубіжному науковому виданні (США) і 6 – у матеріалах доповідей на наукових конференціях у межах України.

Позитивне враження справляє вміння автора дисертації узагальнювати та систематизувати наукові надбання та переконливо викласти власну точку зору; безперечними є дослідницькі здібності та лінгвістична обізнаність В. В. Роман. Розв'язуючи поставлені в дисертації завдання, дисертантка висловлює нові та оригінальні думки, робить цікаві в науковому відношенні спостереження. Дослідження В. В. Роман можна вважати завершеною науковою працею, в якій отримано нові, умотивовані результати, що є переконливо обґрунтованими і є вагомим внеском у сучасне загальне мовознавство. Положення та висновки дисертації цілком придатні для їх застосування в подальших наукових студіях іншими дослідниками.

Головним здобутком дисертантки є те, що нею шляхом комплексного лінгвістично-історіографічного опису визначено диференційні ознаки ступенів адаптації запозичених слів на різних етапах та рівнях мовної системи, описано етапи та ступені адаптації лексичних запозичень крізь призму поглядів

європейських та американських представників різних шкіл і напрямів кінця XIX ст. – початку XXI ст.

Структура роботи логічно підпорядковується поставленій меті, послідовність розділів відповідає завданням дисертації. Заявлені завдання і мета дисертаційного дослідження реалізовані. Опрацьований матеріал викладено логічно, послідовно; відзначимо ґрунтовну теоретичну основу і переконливі висновки, що підсумовують розділи та підрозділи роботи.

Наголошуючи на тому, що дисертація Вікторії Володимирівни Роман є оригінальним і завершеним дослідженням, яке виконано на високому науковому рівні, маємо констатувати, що рецензоване дослідження не позбавлене певних вад:

1. На нашу думку вимагають певного уточнення чи то додаткового визначення термінів: *освоєння, засвоєння*, оскільки заявлені визначення мають дещо суперечливий характер.
2. У ряді робіт, присвячених теоретичним проблемам запозиченої лексики, спостерігається намагання розмежувати діахронічний й синхронічний аспекти аналізування явища. На жаль, це положення не знайшло свого подальшого розвитку в роботі.
3. З нашого погляду, надто велику увагу в дисертації приділено становленню положень теорії лексичних запозичень у мові-реципієнті.
4. До списку літератури бажано було б долучити праці сучасних лінгвістів (Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй та ін.) із зазначеної проблематики.

Проте висловленні зауваження не зменшують наукової цінності та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Дисертація В. В. Роман «Адаптація лексичних запозичень у мові-реципієнті (лінгвоісторіографічний аспект)» відповідає паспорту спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство, профілю спеціалізованої вченої ради К 41.053.05, вимогам Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти і науки України «Про порядок присудження наукових ступенів», затвердженому постановою

Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а автор дисертації – Роман Вікторія Володимирівна – цілком заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство

Відгук затверджено на засіданні кафедри граматики англійської мови (Протокол № 2 від 14.09.2018).

Офіційний опонент
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
граматики англійської мови
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

О. Ю. Карпенко

